

La cigarreta de Gabriel Ferrater (4 de 10): el comparativisme a l'aula

No hi arribem mai, al XX i al XXI. L'altre dia en parlàvem en temps d'esbarjo i ara, en aquest quart escrit, sobre lletres, aules i lliçons, que no serà ni gaire llarg ni gaire curt, hi diré la meua mentree amb l'ús reiterat de l'adjectiu «gaire», que també pot fer d'adverbi, volia fer-ne una reivindicació implícita, però ara ja és explícita (com que cau en desús a favor del calc castellà de «molt» i de «massa», l'empro a gratcient). Sí, en parlàvem l'altre dia al bar de l'institut Gabriel Ferrater de Reus, regentat, bellament i sàvia, per la Roca: per això en diem Ca la Roca. Ens planyíem que l'Escola de Viena del dodecafonisme de Schönberg, el serialisme heterodox del riudomenc Joan Guinjoan o la música calculadament eclèctica d'aquí i d'ara mateix dels reusencs feliçment vius Josep Maria Guix i Joan Magrané no es programin prou a les aules. Doncs capgirem el curs de les coses, gosava proposar jo, tal vegada massa il·lús, ben seriós i prou escèptic ensems. I, des del meu àmbit, suggeriria posar-hi remei desenvolupant-hi i aplicant-hi la literatura comparada en dues dimensions, espai i temps, talment l'aromàtic cafè del tròpic i l'exquisida magdalena proustiana de poma, canela, taronja o híbrida de plàtan i xocolata de Ca la Roca que avui assaborim guaitant enrere i endavant, a la vora i al lluny. Per què no un projecte de literatura universal per a tota l'etapa educativa secundària, en què hom comença a tastar-ne conscientment els camins i les dreces, que parteixi de la contemporaneïtat i la catalanitat? I encara més: per què no hauria d'abraçar les altres arts?

Totes aquestes coses ens les demostra ben possibles i necessàries la trajectòria intel·lectual de Gabriel Ferrater. Perquè, com bé diu Marina Porras, de qui frisem per poder llegir aviat la tesi doctoral sobre la crítica literària gabrielferrateriana, «la bona literatura, per Ferrater, és la que fa aquest gest: unir l'experiència personal amb allò universal». I afegeix que «la línia que uneix aquests dos punts és la tradició literària, que es construeix amb l'espai que queda entre l'obra d'un escriptor i el seu efecte en la cultura». Ara mateix i en aquest país, si no eduquem des de la realitat immediata i actual; si, alhora, no ens acostem al passat des del present proper, acumulem dades inútils per a la nostra vida a favor del futur. El mètode històric crític a què el savi de Reus sotmet els autors pretèrits (i contemporanis també) d'arreu (i del país també), és a dir, la lectura comprensiva i la tria que en fa, li proporciona un útil saber per a la seva obra pròpia; l'altra font de coneixement de què es nodrirà serà la reflexió sobre la seva experiència vital, no pas l'experiència mateixa sinó tot allò que és capaç de rumiar, de pensar, d'aprendre havent-la digerida i havent-ne assolit una lliçó moral. Adquisició i aprenentatge, doncs, alhora.

Gabriel Ferrater selecciona el medieval Ausiàs March i el contemporani Josep Carner, però també reivindica el llatí Catul, l'occità Bertran de Born, els anglesos Geoffrey Chaucer i John Skelton, el francès François Villon o l'alemany Bertolt Brecht, entre d'altres. Compara l'hegemònic ús del gènere de la poesia de Verdager amb els corrents europeus decimonònics coetanis i el troba raonable, a més de valorar-lo com una primera consecució de la renaixença de les lletres catalanes (tot i la minsa, però valuosa aportació a la novel·la històrica d'un altre reusenc, Antoni de Bofarull, amb L'orfeneta de Menargues o Catalunya agonitzant); de Pla, en destaca l'homologació amb els millors prosistes occidentals. En el cas de March, sobre la mena de lectura que en fan tant Gabriel com son germà Joan, Xavier Dilla en diu, aquí, i n'escriu, aquí, l'encertada síntesi següent: «La importància de l'aproximació dels dos germans a March rau en el fet que s'allunyen tant de la visió tradicional, de caire romàntic, com de l'abordatge acadèmic de la segona meitat del segle XX, basat en general en criteris predominantment historicistes. Situats als marges de l'ausiasmarquisme establert, efectuen lectures molt personals, amb independència crítica i passió per un poeta que els interpel·la de manera viva, íntima, fins al punt que se'ls torna imprescindible (i, en el cas de Gabriel Ferrater, arriba a tenir una certa influència en la seva poesia). Són dos lectors contemporanis llegint un clàssic que els resulta radicalment present al cap de cinc segles».

En el cas de Gabriel Ferrater, espai i temps s'eixamplen i es complementen en la seva perspectiva de gran lector que també mira i prova les arts plàstiques: a la Sala de Visites de l'institut, hi tenim penjats els sis olis que Ferrater va pintar al Mas del Picarany d'Almoster per tal de poder experimentar les cabòries que els altres artistes, les pintures dels quals ell converteix en objecte de crítica, notaven, patien i sentien. Ho fa des de la prosa dels seus escrits de crítica de literatura i de crítica d'art, aplegats gràcies, primer, a son germà Joan Ferraté i, en acabat, al seu marmessor Jordi Cornudella, a qui devem el volum de textos que conformarien un primer assaig del projecte que reivindicuem, el «Curs de literatura catalana contemporània», mentre confiem tenir-ne l'Obra Completa, d'ambdós germans, l'any que ve gràcies a Cornudella. Però també ho fa des de la poesia, amb infinitat de casos d'intertextualitat que, per exemple, Enric Blanes recopila al seu utilíssim i imprescindible blog i que estudiosos com Pere Ballart, Carlota Casas, Xavier Macià i Núria Perpinyà desvelen. Per tant, també se serveix d'autors pretèrits i contemporanis, forasters i nacionals, fins i tot en textos poètics de Gabriel Ferrater mateix, que, d'ençà que descobreix a fons William Shakespeare, sap que s'hi pot parlar de tot, al poema, com ara del cànon literari català que estableix a «Poema inacabat» o com ara del clàssic universal «Huckleberry Finn» de Mark Twain, del qual fa una ressenya al poema «A l'inrevés». Les seves traduccions també signifiquen aportacions a allò que podríem considerar les beceroles dels estudis de literatura comparada als Països Catalans: el trasllat a la llengua catalana, l'any 1966, de la novel·la «El procés», de Franz Kafka, n'és un exemple paradigmàtic (el pròleg, espaterrant!). El número zero del digital Veus baixes i el cent tretze de la revista Reduccions en donen fe actualitzada, de totes aquestes aproximacions al comparativisme. Però també convé esmentar l'impuls que Antoni Martí Monterde i Teresa Rosell Nicolàs han donat a aquests estudis mitjançant les publicacions de la col·lecció «La literatura comparada a Catalunya». Tanmateix, a hores d'ara, al nostre minat sistema educatiu, l'atomització aïllacionista i la linealitat cronològica, degudes a la inèrcia didàctica i a les propostes editorials poc agosarades, són armes d'un mateix crim i dificulten la transformació de les programacions vers plantejaments prou revulsius per al coneixement crític del present emparat en fonts llegides, comparades i atentes també als autors vius. L'àmbit de la literatura requereix una aproximació més global i més actual, però ara mateix la literatura catalana i la universal hi són ben lluny l'una de l'altra. I, dificultant-ne la interacció genuïna, hi ha, per prescripció de Carles III, el quart borbó hispànic que trobareu amb els altres tres al Saló Noble del Palau Bofarull de Reus, la literatura castellana, que hi resta hores disponibles i n'esbiaixa la perspectiva. Una proposta didàctica que disparés altrament vers un projecte actualitzador seria una bona manera de posar al dia la programació i contribuiria a percebre la literatura catalana com un fet ben viu, malgrat tot, amb autors d'ara mateix que beuen de fonts de la tradició pròpia i amb una mirada oberta al món d'avui.

El currículum, que molts ni han llegit i que tants maleeixen, no ho impedeix pas; però caldria posar-se mans a l'obra. Celebro que, sobre aquesta preocupació que goso poder plantejar, hi coincideixi, per exemple, amb Xavier Pla, professor de la Universitat de Girona: "Una de les grans assignatures pendents de la universitat és afrontar amb més rigor i empena l'estudi dels autors vius. Els programes encara són molt historicistes. Ara bé, a la nostra universitat l'escriptura actual té més presència que fa quinze anys, això segur. Començo parlant de l'experiència als camps de concentració i acabo abordant la Guerra Civil des del present. Entremig faig llegir La magnitud de la tragèdia, de Quim Monzó (1989). I aquesta setmana els he parlat de Canto jo i la muntanya balla, d'Irene Solà (2019), i de Napalm al cor, de Pol Guasch (2021)". Altres professors de les universitats dels Països Catalans que s'han preocupat d'aquesta qüestió són Antoni Mestre Brotons (Universitat d'Alacant), Núria Perpinyà (Universitat de Lleida), Josep Murgades i Margalida Pons (Universitat de Barcelona) o Víctor Martínez-Gil i Gemma Bartolí (Universitat Autònoma de Barcelona).

És a dir, potser sí que certes universitats catalanes actuen al revés de com majoritàriament es cursa ara a Secundària aquesta matèria que cada vegada és més marginada, menys a l'abast per manca de temps, massa desconnectada de l'experiència dels nostres joves, que necessiten poder reflexionar, mitjançant textos significatius, per a poder entendre's i construir sentits en la ficció i la realitat actuals. Ferrater és, doncs, un magnífic revulsiu, un bon aliat dels qui voldríem canviar de perspectiva l'ensenyament de la literatura des d'aquest nou enfocament. Talment

l'abordatge de la Història i la Geografia a partir de l'ara i l'aquí: per què no ajudar a entendre el nostre país i el món d'ara mateix a partir de les notícies que ens aclaparen des dels mitjans de comunicació i les xarxes socials fent èmfasi en el perquè, la pregunta que, de les 6 w angleses o les 6 q catalanes, ens trasllada molt probablement a un passat i a un context que ens permet entendre més bé el present? La notícia de la darrera bomba del conflicte entre israelians i palestins bé ens hi duu al passat i a comparar-lo amb el que perviu entre Catalunya i Espanya per a entendre'n les causes i aventurar-ne una solució raonable, és a dir, radical, que abordi les arrels del problema, que estalviï tant de dolor i tanta injustícia. Formular, doncs, preguntes pertinents sobre una notícia extreta de l'actualitat política nacional i internacional hauria de conduir-nos a la recerca comparada, històrica i geopolítica, dels perquès i a la construcció d'un coneixement més vinculat al present d'aquí.

Són aquestes qüestions que considero centrals, que connecten el present amb el passat i amb el futur, les vivències amb les idees i les categories, l'ençà amb l'enllà, les que caldria abordar -i no només a les tertúlies informals de Ca la Roca, sinó a les reunions formals dels Departaments disciplinars, als Equips docents, als Claustres professionals dels instituts-, aprofitant l'avinentesa de l'efemèride que s'escau l'any vinent, el centenari del naixement de Gabriel Ferrater, el qual, no ho oblidem, també fou professor i va exercir aquesta funció docent sobretot a la Universitat Autònoma de Barcelona, però també en conferències a la Universitat de Barcelona i en lliçons adreçades a estudiants de Secundària. Els alumnes tenen dret al present, a la comprensió crítica del país i del món en què els ha tocat de viure, mitjançant els textos d'ara i d'aquí, d'abans i d'arreu. Han de ser capaços de saber avaluar, per exemple, si els fa servei la lliçó moral que Gabriel Ferrater els proposava al seu darrer poema, «Prop dels dinou» a propòsit del mite de la cova de Plató i en relació amb productes actuals com «Hypnotized» de Sophie and the Giants.

Queda prou clar per què ens interessa i ens cal una perspectiva així? Doncs perquè, malgrat tots els intents de dissimular-ne el fum inspirador, la cigarreta continua cremant als llavis de Gabriel Ferrater.

Biel Ferrer Puig és filòleg i professor de Llengua Catalana i Literatura a l'institut Gabriel Ferrater de Reus.